

Париж
(Paris)

- Населення – 2,2 млн мешканців. Густота населення – 21 000 осіб/км².
- Париж стоїть на р. Сена. Виріс на місці поселення галльського племені паризії – Лютеції (на о. Сіте). З III–IV ст. н.е. звався Паризії, а з 497 р. перебував під владою франків. Із 987 р. став столицею Франції.
- Париж – головний економічний центр країни. Тут працюють підприємства машинобудування (автомобіле-, авіабудування, електронної промисловості), хімічної промисловості (фармацевтика, фотоматеріали тощо). Всесвітньо відомі галантерейні та ювелірні вироби, сувеніри тощо. Працює метрополітен (1900 р.) і два міжнародні аеропорти (імені Шарля де Голля та Орлі).
- Головні архітектурні ансамблі Парижа: собор Паризької Богоматері, Сорбонна, Будинок інвалідів, Ейфелева вежа, Пантеон, Лувр, Єлисейські Поля (XVII ст.), Площа де Голля з Триумфальною аркою, діловий центр Мен-Монпарнас і безліч інших.

Економіка **Бретані** тісно пов'язана з рибним промислом, тут також розвинуті судно- і автомобілебудування (PSA Peugeot Citroen), виробництво електроустаткування.

В економіці **Бургундії** особливо виділяються атомна і хімічна промисловість, машинобудування (електроніка, велосипеди, мотоцикли). Відома вона також своїми винами. На родючих землях **Нормандії** працюють нафтопереробні, хімічні та машинобудівні заводи, на берегах Сени розташовані великі порти **Гавр** і **Руан**.

Іль-де-Франс є потужним економічним центром Франції, найбільшим у світі центром туризму, конференцій і виставок, найбільшим європейським центром за рівнем науково-конструкторських розробок.

На території **Лотарингії** містяться великі запаси залізної руди, це потужна металургійна база країни, яка дає до 80 % французької сталі. У басейні р. Мозель видобувають кам'яне вугілля. **Клермон-Ферран** – головне місто **Оверні**, відоме заводами фірми Michelin, що виробляє шини й різні гумові вироби.

Промисловість **Провансу** сконцентрована навколо **Марселя**, де видобувають боксити, є центр ядерних досліджень, підприємства з виробництва електроніки та електротехніки, авіаційної техніки, суден. У **Ніцці** розвинуті фармацевтична промисловість, виробництво електроустаткування та електроніки, відомі на весь світ кілька кіностудій. Особливе значення в економіці мають курорти (французька Рив'єра із центрами в Ніцці і **Каннах**, нові курорти на узбережжі Лангедоку).

У **Центрі** вирощують зернові культури і розводять тонкорунних овець і знамениту породу коней – першеронів. **Ельзас** багатий на поклади залізної руди, вугілля, кам'яної солі. Головне місто району – **Страсбург** – має статус «парламентської столиці Європи», оскільки із 1992 р. є місцем засідання Ради Європи і Європейського парламенту.

Головним промисловим центром району **Південь-Пиреней** є **Тулуза** із великими підприємствами хімічної, металургійної, текстильної промисловості й літакобудування (основне збиральне виробництво концерну Airbus і ракет «Аріан»).

Корсика – найпівденніша частина Франції, яку характеризує економічна відсталість у порівнянні з материковою Францією. Непоганий прибуток приносить місцевий туризм.

● **Зовнішньоекономічні зв'язки. Відносини з Україною.** Франція здійснює активну політику у сфері зовнішньої торгівлі. Головними статтями імпорту є енергоносії, хімічні продукти, машини й устаткування, електроніка, продовольчі товари й тканини. До найважливіших експортних товарів належать сільськогосподарські (зерно, молочні продукти, цукор, вина), електротехнічне обладнання, автомобілі, спеціальне промислове обладнання, устаткування для космонавтики, алюміній, зброя, одяг тощо. У зовнішньоекономічних зв'язках Франція орієнтована, насамперед, на країни Євросоюзу, а також на США й Росію.

Франція підтримує доволі стійкі економічні відносини з *Україною*. Обидві країни мають давні історичні та культурні контакти. В експорті українських товарів (на 453,7 млн дол. у 2016 р.) переважають одяг, текстильні та трикотажні вироби, органічні хімічні сполуки, олійне насіння та фрукти. Імпорт із Франції (1530 млн дол.) – енергетичне і електротехнічне обладнання, електронні прилади, фармацевтична продукція, алкогольні й безалкогольні напої. Обсяг французьких інвестицій в Україну поки що незначний.

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

- Девіз Франції *Liberté, égalité, fraternité* («Свобода, рівність, братерство») був сформульований у часи Революції (1789–1799 рр.), він записаний у Конституції 1946 і 1958 років, його можна побачити на монетах, поштових марках і державних логотипах, що символізує «Триумф Республіки».
- Французька залізнична мережа (29 тис. км) – друга у Європі (після Німеччини). Франція була однією з перших країн, що впровадила високошвидкісні технології. Так, у 1981 р. було запущено високошвидкісну залізницю TGV. У 2017 р. запущено високошвидкісну лінію Тур–Бордо, за довжки 302 км.
- Французьку гастрономію внесено ЮНЕСКО до списку «нематеріального культурного надбання людства». Експерти назвали французьку гастрономію «важливим соціальним звичаєм, що призначений для святкування найважливіших моментів у житті окремих людей і груп».

Запитання і завдання

1. Які переваги для економічного розвитку Франції створює її ЕГП?
2. Охарактеризуйте вплив основних чинників (історичного, природно-ресурсного і працересурсного потенціалу, науково-технічного прогресу або наукоємності виробництва) на місце Франції в МПП.
3. Розкрийте особливості системи розселення Франції. Знайдіть і покажіть на карті найбільші міські агломерації країни, головні морські порти, фінансові, науково-освітні центри та осередки туризму. Зробіть висновок про роль Парижа в суспільному житті країни.
4. У чому полягають особливості сучасного стану господарського комплексу країни? Який сектор економіки визначає перспективи розвитку Франції на XXI ст.?
5. Які види господарської діяльності створюють «географічний образ» Франції?
6. Визначте характерні риси просторової організації господарства Франції. Назвіть найбільш розвинені промислові райони країни та їхню спеціалізацію.
7. Охарактеризуйте зовнішньоекономічні зв'язки Франції. Яке місце в них посідають українсько-французькі відносини?

§ 9. ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

- **Офіційна назва** – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії
- **Столиця** – Лондон
- **Площа** – 244 тис. км²
- **Населення** – 64,7 млн осіб (на 2017 р.)
- **Мова** – англійська
- **Форма державного правління** – конституційна монархія
- **Форма державного устрою** – унітарна держава
- **Адміністративний поділ** – 4 історичні провінції
- **Найбільші міста** – Лондон, Бірмінгем, Глазго, Манчестер, Единбург, Ліверпуль
- **ВВП на душу населення** – 40 096 дол. (2017 р.)

ПРИГАДАЙТЕ

1. Наскільки доцільно вживати назву «Англія» щодо всієї держави, повна назва якої – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії?
2. Завдяки чому Велика Британія у XIX ст. і в першій половині XX ст. була найбільшою економічно потужною країною світу?
3. Які кількісні та якісні зміни пережила Британія з другої половини XX – початку XXI ст.?
4. Які причини Brexit – виходу Великої Британії з ЄС?

- **Місце країни у світі та регіоні. ЕГП країни.** Велика Британія розташована на Британських островах і є країною-архіпелагом. До її складу входять чотири історичні провінції: *Англія, Шотландія, Уельс і Північна Ірландія*. Скорочено країну називають Сполученим Королівством, а також просто Британією.

Після Другої світової війни в британських колоніях розгорнувся національно-визвольний рух, після чого Британська імперія розпалася, а численні незалежні держави вступили до **Співдружності націй** (до 1947 р. – Британська Співдружність націй). Нині до складу Співдружності націй

входить сама Велика Британія і майже всі її колишні колоніальні території – 52 країни. Штаб-квартира Співдружності міститься в Лондоні, а День співдружності відзначають щороку в березні.

Велика Британія – конституційна монархія на чолі з королем (королевою), який (яка) «царює», але не править. Британський парламент (мал. 28) часто звуть праатьком усіх парламентів, оскільки він утворився ще в XIII–XIV ст.

- **Основні чинники розвитку.** Серед чинників, що формують чільне місце Великої Британії в МПП, є природно-ресурсний, працересурсний, науково-освітнянський, рекреаційний потенціали та ін.

Великий вплив на **природно-ресурсний потенціал** країни чинить море. Велика Британія багата на **водні ресурси**. Вологий клімат сприяє повноводності річок, яких тут багато, але більшість із них короткі. Найбільші річки – Северн (354 км) і Темза (334 км). У гірських районах Шотландії річки мають бурхливу течію та інтенсивно використовуються для потреб гідроенергетики. У Великій Британії немає широкого різноманіття **мінеральних ресурсів**, надра країни містять лише поклади кам'яного ву-

гілля, залізних і свинцевих руд. Після відкриття покладів нафти й природного газу з 1964 р. Велика Британія почала видавати ліцензії на видобування вуглеводнів із шельфу Північного моря. Нині геологорозвідка відбувається не лише в Північному, а й в Ірландському морі. З неметалевих ресурсів наявні запаси каоліну, кам'яної й калійної солі, вапняків, крейди тощо. *Лісові ресурси* Британії нині незначні, але за 100 років їй вдалося збільшити лісистість з 5 % до 13 %.

Мал. 28. Вестмінстерський палац, місце засідань обох палат парламенту Великої Британії

Рекреаційні ресурси країни дуже різноманітні: культурно-історичні пам'ятки в усіх куточках країни, м'який клімат і мальовничі ландшафти Південної Англії, де зосереджені основні курорти, а також красоти Шотландії і гірського Уельсу.

До потенційних *трудових ресурсів* належать понад 50 % населення (33 млн осіб), з них економічно активне населення становить 45 %. Понад 5,5 % економічно активного населення безробітні, що дещо ускладнює соціальну ситуацію в країні. Структура зайнятості є типовою для економічно розвинутих країн: 84 % зайняті у сфері послуг, 15 % – у промисловості й лише 1 % – у сільському господарстві. Рівень підготовки робочої сили високий, про що свідчить те, що майже 36 % населення мають диплом про вищу освіту.

● **Система розселення.** Чисельність населення зростає завдяки трудовим мігрантам зі східноєвропейських країн, яким після розширення меж Євросоюзу в 2004 р. було дозволено вільний в'їзд для роботи на територію Великої Британії.

Велика Британія – густозаселена й високоурбанізована країна. Населення по території країни розміщено нерівномірно, *середня його густина* становить 246 осіб/км². Основна частина британців сконцентрована в Англії, де середня густина сягає 360 осіб/км², у межах самої Англії найгустіше заселена смуга Лондон–Ліверпуль, у якій мешкає 1/2 всього населення країни. Найменш заселені райони в Шотландії (до 85 осіб/км²), де населення оселяється переважно на узбережжях, у долинах річок і низовинах.

Рівень *урбанізації* становить 91 %. Близько 40 % містян проживають у 7 найбільших агломераціях (конурбаціях) із центрами в Лондоні (Великий Лондон), Манчестері, Бірмінгемі, Глазго, Ліверпулі та ін. Загалом для процесу урбанізації у Великій Британії характерні ті самі проблеми, що й для інших європейських країн, зокрема субурбанізація, економічні, соціальні й транспортні проблеми, маргіналізація населення великих міст і утворення небезпечних кварталів із мігрантів та злидарів.

● **Сучасний стан господарства.** Велика Британія була батьківщиною машинної революції, «майстернею світу», «світовим банкіром» і «володарем морів». Однак після Першої світової війни вона втратила своє лідерство у світовій *економіці*, а Друга світова війна привела до розпаду колоніальної системи, що стало переламним моментом в економічному розвитку

країни. У другій половині ХХ ст. розпочалися докорінні перетворення структури промислового виробництва, держава почала стимулювати новітні сфери діяльності: атомну енергетику, автомобіле- і авіабудування – і технічно переозброювати старі виробництва (металургію, суднобудування, вугільну та текстильну промисловість). Нині за економічними показниками Велика Британія є країною G-7.

У **третинному секторі** країни – провідному в структурі ВВП (80 %) – головні позиції належать фінансам, торгівлі, туризму, транспорту і шоу-бізнесу. Велика Британія традиційно зберігає положення *фінансового центру* світу. У Лондонському Сіті розміщені представництва 300 іноземних банків із 150 країн. Лондонська фондова біржа є однією з найбільших і найстаріших у Європі.

Велика Британія має сучасний як за своїми розмірами, так і за структурою *транспорт*. Британія була піонером у будівництві залізниць, їхню мережу створено ще в середині ХІХ ст., а нині їхня протяжність становить 16,8 тис. км. Залізницею перевозять головним чином вантажі. Автомобільний транспорт відповідає всім сучасним вимогам і відіграє провідну роль у внутрішніх перевезеннях. Країна має густу мережу автомобільних шляхів (395 тис. км), асфальтовані шляхи прокладено в найвіддаленіші куточки. Велика Британія є морською державою. Понад два століття її флот не знав конкурентів, та й нині він серед найбільших у світі. На Британських островах функціонує понад 300 портів, з них найбільший продовольчий – Іммінгем. Не зменшується значення поромних перевезень між портами Великої Британії та континентальної Європи (порт Дувр). Незважаючи на порівняно невелику площу, Британія має дуже розвинений авіаційний транспорт. Компанія British Airways – одна з найбільших у світі.

Історичною подією стало відкриття в 1994 р. 50-кілометрового тунелю під Ла-Маншем (мал. 29). Завдяки йому стало можливим дістатися з Парижа до Лондона всього за 2 години 15 хвилин, а в самому тунелі поїзди перебувають від 20 до 35 хвилин.

Велика Британія має розвинуту індустрію *туризму*, у якій зайнято понад 2,1 млн осіб. У 2016 р. Британію відвідало 35,8 млн іноземців (VI місце у світі). Англія свого часу була батьківщиною туризму як форми проведення культурного дозвілля. На території Великої Британії безліч історичних і культурних пам'яток (31 об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО). Головний центр пізнавального туризму – Лондон: місто палаців, музеїв, монументів, парків, маєтків. Крім Лондона, туристів приваблюють морські курорти (Брайтон, Борнмут, Дувр) і затишні міста Шотландії (мал. 30).

У *промисловості* як складової **вторинного сектору** виробляється 19 % ВВП, і за обсягом промислового виробництва Велика Британія посідає одне з провідних місць у світі. Суттєвим досягненням британської економіки є те, що майже все господарство повністю забезпечене власною *електроенергією* (86 %

Мал. 29. Євротунель під Ла-Маншем

виробляють ТЕС, 12 % – АЕС і 2 % – ГЕС).

Чорна металургія – одна з найстаріших сфер економіки країни. Металургійні заводи зосереджені переважно у прибережних містах і орієнтовані на імпорتنу сировину. Виплавку високоякісних і легованих марок сталі зосереджено у старометалургійному районі навколо Шеффілда. Виплавку *кольорових металів* зосереджено здебільшого в портах (Ліверпуль, Суонсі, Лондон), куди надходить імпортна сировина.

Найважливіша роль у *машинобудуванні* сьогодні належить електротехнічним та електронним приладам. Продукція британської автомобільної промисловості конкурентоспроможна, але дорога. У ній традиційно домінує компанія British Leyland; зберігають свої позиції у випуску машин високого класу Rolls-Royce (мал. 31) і Bentley. У 2016 р. випущено 1,8 млн автомобілів (IV місце у Європі). Швидко розвивається авіакосмічна промисловість, де домінують British Aerospace (літаки, гелікоптери, космічні апарати, ракети) та Rolls-Royce (двигуни). Серед центрів аерокосмічної промисловості відзначаються Лондон, Бристоль і Дербі, автомобільної – Бірмінгем, Ковентрі, Лейланд, Гудвуд.

Велика Британія посідає одне з провідних місць у світі за виробництвом синтетичних волокон і барвників, пластмас, мийних засобів, добрив і ліків. Найстарішою ланкою британського господарства є *текстильна*, однак нині вона своє значення втратила.

Сільське господарство Великої Британії – одне з найпродуктивніших і висококомеханізованих у світі. Провідна роль у ньому належить *тваринництву*, зокрема молочному і м'ясо-молочному скотарству та беконному свинарству. Традиційним залишається розведення індиків (м'ясо вважається витонченим і подається до різдвяного столу) й овець (мал. 32). Британія – один із найбільших світових постачальників овечої вовни. *Рослинництво* характерне для Південної Англії, де культивують зернові (пшеницю, ячмінь, просо), цукровий буряк, льон, у приміських зонах – різноманітні овочі та фрукти, а на морських узбережжях – ягоди. Картоплю вирощують в усіх районах країни.

Мал. 30. Волинкар у традиційному шотландському вбранні

Мал. 31. Збирання Rolls-Royce Phantom на новому заводі в Гудвуді, на півдні Англії

Мал. 32. Вівчарство на півдні Англії

Лондон (London)

- Населення – 8,7 млн осіб; густина населення – 5600 осіб/км².
- Місто лежить на висоті 5 м над рівнем моря, на обох берегах річки Темза.
- До римських завоювань Британії (40–60 рр. н. е.) на території сучасного Лондона існувало кельтське поселення, з I ст. – військовий табір, а із середини IV ст. – значний політичний центр римської Британії. У кінці XI – на початку XII ст. Лондон став офіційною столицею Англії, з 1707 р. стає столицею Великої Британії.
- Лондон – найбільший економічний центр країни, у якому розвинуті авіа- та автомобілебудування, електротехніка, харчова, паперова, хімічна і легка промисловість, а також ювелірна справа.
- Лондон – транспортний вузол країни, тут працюють міжнародні аеропорти Хітроу та Гетвік, найстаріший метрополітен у світі (1860–63 рр.). У місті зосереджені різноманітні фінансово-банківські, торговельні заклади, фондова і торговельні біржі.
- Лондон – найбільший туристичний центр країни з визначними архітектурними пам'ятками: Букінгемський палац, Вестмінстерський палац (парламент), ратуша (Гілдголл), Англійський банк, замок Тауер та Тауерський міст, собор Святого Павла та багато інших.

• **Територіальна організація господарства Великої Британії.** Історичні землі Великої Британії дуже різняться за економічним розвитком та специфікою спеціалізації.

Найрозвинутішою територією Великої Британії є *Англія*, на яку припадає 54 % площі і 84 % населення країни та основний промисловий капітал країни. Економічне серце країни – Південна Англія з агломерацією Великий Лондон, усесвітньо відомими університетськими центрами *Оксфорд* і *Кембридж*, модним курортом *Брайтон*. У центрі Англії склалися такі потужні індустріальні центри, як *Бірмінгем*, *Манчестер*, *Ліверпуль* та інші.

Уельс – гористий півострів на заході країни, що буяє пасовищами для овець та садами. Це важливий район вугільної промисловості, а також чорної і кольорової металургії, хімічної промисловості.

Шотландія розташована на півночі країни, на 32 % її території проживає всього 10 % населення, виробляється менше ніж 10 % промислової продукції. Основний район концентрації населення та промисловості – південні райони, де розміщені два найбільші міста – *Глазго* (великий порт країни) і *Единбург* (столиця Шотландії, з розвинутою сферою послуг, із туризмом). На півночі великі ділянки відведено під пасовища для овець, місцеві жителі традиційно рибалять.

Північна Ірландія займає північно-східну частину о. Ірландія. Тут поширені посіви пшениці і льону, розвинуте молочне тваринництво. Головне промислове місто–порт *Белфаст* (виробництво льняних тканин і потужний центр суднобудування, провідна суднобудівна компанія – Harland and Wolff, на якій був побудований відомий «Титанік»).

• **Зовнішньоекономічні зв'язки. Відносини з Україною.** Зовнішня торгівля історично є одним із важливих джерел господарського розвитку. Країна традиційно експортує двигуни та мотори, літаки, обчислювальну техніку, телекомунікаційне обладнання, хімічні товари та медичні препарати;

у структурі імпорту основними є машини та обладнання, напівфабрикати, продовольство, енергоносії, зокрема нафта. Основними торговельними партнерами є країни ЄС, Японія та США; останнім часом інтенсивні зовнішньоекономічні відносини розвиваються з Китаєм, Індією, ПАР, Бразилією тощо.

Сучасний стан двосторонніх *українсько-британських* відносин характеризується достатньо високим рівнем взаєморозуміння сторін, зокрема і з питань реалізації євроінтеграційного курсу України, розвитку взаємодії в політичній, економічній, військовій і культурній сферах. Україна та Велика Британія мають багато спільних інтересів у торговельно-економічній та інвестиційній сферах. Найбільшими торговельними партнерами України серед британських компаній є Glaxo Smith Kline (ліки), British American Tobacco (тютюнові вироби). У Великій Британії налічують близько 30 тис. етнічних українців. За останні роки українська громада збільшується переважно завдяки трудовим мігрантам. Найчисленніші осередки в Лондоні, Манчестері і Ноттінгемі.

ДЛЯ ДОПИТАЛИВИХ

- «Туманний Альбіон» – назва Британських островів, відома багатьом поколінням. Англія набула її завдяки білосніжним крейдовим скелям і стрімчакам Дувра, які розташовані на південному узбережжі.
- У Британії велика кількість регіональних акцентів, говірок і діалектів. Акценти можуть відрізнитися в межах одного міста, тим більше графства. Англійська мова в колишніх колоніях часто дуже відрізняється від британської англійської, і не лише вимовою, а й лексикою.
- Королева Великої Британії – єдиний британський громадянин, що мандрує без паспорта. Офіційний дім Британського монарха в Лондоні – Букінгемський палац. Досі через день (щодня – з квітня по липень) відбувається церемонія зміни караулу, що приваблює численних туристів.

Запитання і завдання

1. Розкрийте особливості економіко-географічного положення Великої Британії. Як вплинуло вигідне ЕГП на роль і місце країни у світі та європейському регіоні?
2. У чому специфіка державного правління та законодавчої влади Британії? Яку роль відіграє британський монарх у житті країни?
3. Назвіть основні чинники, що визначають участь Великої Британії в МПП. Оцініть вплив природно-ресурсного потенціалу країни на її сучасну спеціалізацію.
4. Охарактеризуйте особливості системи розселення населення Британії. Які типи поселень отримали назву «конурбації»? До складу якого мегалополісу входять найлюдніші агломерації країни?
5. Поясніть територіальні відмінності розміщення виробництва товарів і послуг у межах Великої Британії. Яким сферам міжнародної спеціалізації економіки країни прагнення Шотландії до незалежності загрожує найбільше?
6. У яких напрямках здійснюється українсько-британське співробітництво? Які перспективи і значення цього партнерства?

ОРІЄНТОВНА ТЕМА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Лондон, Берлін, Париж, Київ: схожість і відмінність сучасного розвитку міст.

- **Офіційна назва** – Італійська Республіка
- **Столиця** – Рим
- **Площа** – 301,2 тис. км²
- **Населення** – 62,1 млн осіб (на 2017 р.)
- **Мова** – італійська
- **Форма державного правління** – парламентсько-президентська республіка
- **Форма державного устрою** – унітарна держава
- **Адміністративний поділ** – 20 областей
- **Найбільші міста** – Рим, Мілан, Неаполь, Турин, Генуя, Флоренція
- **ВВП на душу населення** – 30 507 дол. (2017 р.)

ПРИГАДАЙТЕ

1. Згідно з висловом «Усі дороги ведуть до Рима», прокоментуйте роль Давнього Риму як «колиски» європейської цивілізації.
2. Що вам відомо про культуру, традиції, менталітет італійців?
3. Які вироби, продукція чи послуги формують у вас «географічний образ» Італії?

- **Місце Італії у світі та регіоні. ЕГП країни.** Італія – високорозвинута держава, член G-7. Це півострівна країна, $\frac{4}{5}$ кордонів якої є морськими й омиваються водами 5 морів (Адріатичного, Лігурійського, Тірренського, Іонічного і Середземного). «Сусідське» положення Італії не має аналогів у Європі: 4 зовнішні сухопутні країни-сусіди – Франція, Швейцарія, Австрія й Словенія та 2 внутрішні (анклави) – Ватикан і Сан-Марино.

Назву «Італія» вперше стали використовувати греки для позначення південного краю Апеннінського півострова, де вони оселилися у VIII–VII ст. до н. е. Територія Італії складала ядро Римської імперії, звідки антична цивілізація Середземномор'я проникла до Західної Європи.

- **Основні чинники розвитку.** На розвиток Італії та її місце в МПП суттєвий вплив мають природно-ресурсний, працересурсний і рекреаційний потенціали країни. Італія загалом бідна на *мінеральні ресурси*, особливо паливні (незначні запаси в Адріатично-Іонічному і Сицилійському нафтогазоносних басейнах). Брак енергетичних ресурсів змушує імпортувати 95 % нафти та 60 % природного газу. Відзначаються лише родовища свинцю, цинку й залізної руди (Сицилія), великі запаси кіноварі (ртутної руди), а на о. Сицилія є родовища сірки. Надра країни багаті на будівельну сировину – мармур, граніт тощо. У Каррарі (Тоскана) видобувають відомий білий каррарський мармур, який ще давні римляни використовували для створення багатьох скульптур та оздоблення будинків (мал. 33). Італійські *річки* переважно короткі. Майже всі вони належать до басейну По (найбільша та найповноводніша річка країни, 670 км). Великою річкою півострова є Тибр. Великі *озера* зосереджені переважно в передгір'ях Альп, усі вони мають тектонічне походження (Гарда, Комо, Лаго-Маджоре тощо). *Лісистість* країни становить 31 %.

Працересурсний потенціал країни значний, загальна кількість трудових ресурсів – 26 млн осіб (42 % населення країни). За останні десятиліття структура зайнятості дуже змінилася: серед секторів економіки на першому місці опинилася сфера послуг (68 %), на другому – промисловість (28 %), а в аграрній сфері нині працює всього 4 %. Італійська праця в Європі вважається не дуже кваліфікованою, адже лише 16 % італійців мають вищу освіту. З кінця 1990-х років кількість населення в Італії зростає лише завдяки іммігрантам, і нині в країні зареєстровано вже понад 4 млн іноземних громадян, серед яких близько 240 тис. українців. Вони виконують переважно низькокваліфіковану роботу у сфері послуг (домашня прибиральниця, офіціант, кухар, водій та ін.) та задіяні на будівництві.

Мал. 33. Каррарський мрамур є одним із найцінніших і найвідоміших у світі

Італія володіє величезним *рекреаційним потенціалом*: це і середземноморські пляжі, велика кількість мальовничих гірських озер, гірськолижні курорти і, безумовно, найдавніша архітектура – практично всі італійські міста є пам'ятками історії, культури та архітектури.

● **Система розселення.** Італія посідає п'яте місце у Європі за кількістю населення, хоча з 1993 р. відзначається від'ємний природний приріст.

Населення дуже нерівномірно розподілене по території країни, *середня його густина* – 201 особа/км². Найбільша густина (300 осіб/км²) – у Північній Італії, де мешкає майже половина всього населення країни. Це пов'язано зі сприятливими умовами для розвитку тут інтенсивного землеробства, різноманітної промисловості, портової діяльності й туризму. Особливою скупченістю населення відзначається район Неаполя (8440 осіб/км²), а гірські райони, навпаки, заселені рідко (до 35 осіб/км²).

Останніми десятиліттями в Італії (особливо на півночі) триває інтенсивний процес *урбанізації*, й нині переважна кількість населення (69 %) мешкає в містах. Понад половина великих міст розташовані на півночі. Практично увесь простір від Турина до Мілана – суцільна урбанізована територія. До агломерацій з населенням понад 500 тис. жителів увійшли 9, а понад 1 млн – 4 італійські агломерації: Мілан (найбільша), Рим, Неаполь, Турин. Агломерації Турина, Мілана і Генуї є південною межею європейського мегалополіса «Блакитний банан». До «Золотого банана», або європейського «Сонячного поясу», входять Турин і Генуя.

● **Сучасний стан господарства.** Головною особливістю *економічного розвитку* Італії є різниця у рівнях економічного, соціального та культурного розвитку її регіонів. Значна частина італійського господарства перебуває в руках потужних ТНК, як-от: FIAT (з 2014 р. Fiat Chrysler Automobiles NV), Enel (найбільша енергетична компанія, одна з найпотужніших енергокомпаній світу), Eni (нафтова і газова компанія), Leonardo (машинобудівний холдинг, що діє у сферах оборони, енергетики, гвинтокрилобудування, телекомунікацій і транспорту), Pirelli & C (п'ятий у світі за виручкою ви-

Мал. 34. Історичний центр Рима і володіння Ватикану, включно з базилікою Св. Павла за міськими стінами

Мал. 35. «Автострада Сонця»

робник автомобільних шин), Luxottica Group (визнаний світовий лідер з виробництва оправ і сонцезахисних окулярів) тощо.

Третинний сектор економіки Італії представлено такими сферами, як туризм, транспорт і *банківська діяльність* (наприклад, Exor SpA – провідна італійська інвестиційна компанія). *Туризм* у країні став найінтенсивніше розвиватися одразу після Другої світової війни, а обслуговування туристів перетворилося на організовану сферу економіки. У 2016 р. Італію відвідало 50,7 млн іноземців (V місце у світі), переважно європейці (майже 90 %). Італія володіє визначними рекреаційними ресурсами і є зосередженням найбільшої кількості (51) об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (мал. 34), перелік яких нещодавно поповнився завдяки визнанню, що виготовлення піци є формою мистецтва, яке народилося в Неаполі.

Транспортний комплекс Італії має важливе значення для розвитку національної економіки. У внутрішніх перевезеннях пасажирів (90 %) і вантажів (80 %) переважає автомобільний транспорт. Головна транспортна артерія – «Автострада Сонця», що йде з півночі на південь і є найдовшою італійською автострадою А1 (мал. 35). Загальна протяжність автошляхів – 487 тис. км. Протяжність італійських залізниць становить 20,1 тис. км, з яких 12,8 тис. електрифіковані, що свідчить про високий технічний рівень цього виду транспорту. Швидкісні потяги між Римом і Міланом, Генуєю, Венецією, Неаполем належать до найліпших у Європі. Оскільки країна розташована на півострові й островах, провідна роль у зовнішніх перевезеннях належить морському транспорту. Функціонують поромні переправи між материком і Сицилією та Сардинією. Найбільші порти – Генуя (один з найбільших портів у Середземномор'ї), Трієст, Неаполь тощо. Авіаційні мережі підтримують зв'язок найбільших міст Італії з багатьма містами Європи й інших частин світу. Головна авіакомпанія країни – Alitalia.

Провідною ланкою **вторинного сектору економіки** Італії, на яку припадає близько $\frac{1}{4}$ національного прибутку та $\frac{2}{5}$ усіх зайнятих, є *промисловість*. Більшу частину *електроенергії* (82 %) виробляють на ТЕС, а майже 2 % дають геотермальні електростанції (ще у 1905 р. у Ларде-

релло, в Центральній Італії, з'явилися перші у світі геотермальні електростанції).

Обробна промисловість Італії працює в основному на імпортній сировині. Відносно новою ланкою промисловості Італії є *металургія*. Чорна металургія працює на імпортній сировині, тому найбільші комбінати розміщені в портових містах (Генуя, Неаполь, Таранто). У кольоровій металургії найрозвинутіші алюмінієва, свинцево-цинкова, магнієва й ртутна промисловість. Італія посідає одне з перших місць у світі за виплавою ртуті (800 т у Тоскані). *Машинобудування* є провідним виробництвом італійської індустрії. У ньому особливо вирізняється автомобілебудування (понад 1,1 млн автомобілів), у якому домінує Fiat Chrysler Automobiles NV, також відомий як FCA – багатонаціональна корпорація з новою штаб-квартирою в Лондоні. Портфель компанії включає в себе багато добре відомих автомобільних марок (мал. 36).

Традиційним для Італії є *суднобудування* (виробництво контейнеровозів, різних платформ і спортивних суден). Чималих успіхів домоглася Італія в *електротехнічній та електронній промисловості* завдяки компаніям Zanussi-Electrolux (м. Порденоне), Indesit (м. Фабріано), а також Olivetti (Турин).

Основною спеціалізацією *хімічної промисловості* є виробництво полімерів і синтетичних волокон, відзначається також лакофарбова й фармацевтична промисловість (переважно на півночі). Одне з найстаріших у країні виробництв – *легка промисловість*, яка виробляє тканини та пряжу з бавовни, вовни, шовку, коноплі, льону, джуту і хімічних волокон, а також різноманітний трикотаж. Широко розвинуте виробництво взуття (кожна третя пара взуття у світі – італійська). Італія разом із Францією вважається законодавицею моди одягу і взуття (центри – Мілан і Турин). Унікальною і традиційною залишається *харчова промисловість*: італійці створили всесвітньо відомі види сирів (пармезан, горгонзола, рікота, моцарела і проволоне), макарони, спагеті, піцу, томатну пасту; найвідоміший італійський десерт – тірамісу.

Мал. 36. Торговельні марки автомобільного концерну Fiat

ПОМІРКУЙТЕ

1. Користуючись шкільним атласом, визначте місцезнаходження та найбільші центри: а) первинної сфери економіки (добувної промисловості, аграрного сектору); б) обробної промисловості (металургії, автомобілебудування, хімічної індустрії); в) туризму як провідної складової сфери послуг.
2. Простежте залежність рівня урбанізації районів Італії від основних чинників розміщення виробництва і фінансів.

Основу італійського **первинного сектору** становить *сільське господарство*, у якому домінує *рослинництво*. Основні культури – пшениця, кукурудза, рис (I місце за зборами у Європі), цукровий буряк, цитрусові (апельсини й лимони), томати, оливки (3,1 млн т – II місце у світі). Значна роль виноградарства у місцевому сільському господарстві. У країні вирощують майже 250 сортів винограду, 90 % якого переробляють на

Рим (Roma)

- Населення: 2,8 млн мешканців. Густота населення – 2230 осіб/км².
- Розташований на пагорбкуватій рівнині, на обох берегах р. Тибр.
- Назву отримав від одного з міфічних засновників міста – Ромула. Згідно з античним переказом, Рим засновано у 754–753 рр. н. е. Був столицею античної держави (Давній Рим). У 756–1870 рр. (з короткими перервами) – столиця Папської області, а з 1946 р. – Італійської Республіки.
- Рим – найважливіший промислово-фінансовий, головний науковий і культурний центр країни. У місті працюють підприємства електротехнічної промисловості, точного приладобудування, сільськогосподарського й транспортного машинобудування, хімічної, легкої та харчової промисловості. Рим є найбільшим транспортним вузлом країни: 2 міжнародні аеропорти, річковий вокзал, метрополітен (побудований у 1927–38 рр.).
- Рим є одним з найвизначніших у світі центрів міжнародного туризму (понад 7,1 млн туристів у 2016 р.). Знаходяться видатні архітектурні комплекси різних епох: руїни римських та імператорських форумів, Колізей, Пантеон (135–307 рр.), терми Каракали (206–217 рр.), безліч ренесансних палаців і вілл, ансамбль площі Капітолія, собор і площа Св. Петра та багато інших.

вино (I місце у світі за обсягами виготовлення). *Тваринництво* менш розвинене. Велику рогату худобу розводять на півночі країни, овець – на Сардинії, на відходах переробки цукрового буряку розвивається свинарство. У бідних на корми гірських районах Апеннін, на Сицилії та Сардинії селяни розводять овець, кіз і мулів.

• **Просторова організація господарства Італії.** Під час історичного та економічного розвитку Італії склався чіткий поділ країни на три економіко-географічні райони – Північ, Центр і Південь.

Північний район є найрозвинутішим у країні. Тут зосереджене точне машинобудування, тонка хімія, текстильна і швейна промисловість, високоорганізоване сільське господарство. Головними промисловими центрами є *Мілан* (єдина в країні Італійська фондова біржа (Borsa Italiana), підприємства автомобілебудування, кольорової металургії, нафтопереробки, світовий центр моди), *Турин* (розташовані головні офіси автомобільних компаній Fiat, Lancia та Alfa Romeo), *Генуя* (найбільший морський порт країни), *Венеція* (великий туристичний і науково-освітній центр).

У **Центральному районі**, що об'єднує італійські регіони Лаціо, Тоскана, Умбрія, Абруццо і Маркезо, зосереджені підприємства машинобудування, чорної металургії, хімії, традиційною спеціалізацією є меблева, порцеляно-керамічна, текстильна, взуттєва, швейна. У сільському господарстві розвиваються пасовищне вівчарство, вирощування зернових, овочів, винограду, маслин, цитрусових. Найбільшими промисловими центрами є *Рим* і *Флоренція* (важливий промисловий, туристичний і культурний центр, головне місто моди, де зосереджено цілу індустрію модного одягу, аксесуарів, взуття).

Південний район має виражену спеціалізацію зі значним переважанням рослинництва (виноградарство, садівництво (цитрусові, оливки), зернові (пшениця, рис, кукурудза) і технічні культури – тютюн,

конопля), індустрію представлено машинобудуванням, чорною металургією, нафтохімією, легкою і харчовою промисловістю. Традиційно розвинений туризм, особливо на островах Капрі і Сардинія, а також у Неаполі.

● **Зовнішньоекономічні зв'язки. Відносини з Україною.** Для Італії дуже важливою є зовнішня торгівля, адже багато італійських сфер діяльності працюють на зовнішній ринок. Експортує Італія продукцію машинобудування і металообробної промисловості, швейні, взуттєві та текстильні вироби, хімічну продукцію, продовольство, будівельні матеріали, офісну оргтехніку, руди металів. В імпорті переважають автомобілі, нафта, метал і пластмаси. Серед основних торговельних партнерів Італії відзначаються країни Євросоюзу, а також США, Саудівська Аравія, Лівія тощо.

Італія посідає провідне місце серед зарубіжних торговельних партнерів України. Основними товарами українського експорту (1,9 млрд дол. у 2016 р.) в Італію є чорні метали, мінеральне паливо, нафтопродукти, добрива, алюміній і вироби з нього. В українському імпорті (1,35 млрд дол.) з Італії переважають обладнання, електричні машини, вовна і тканини, вироби із чорних металів. Українська громада в Італії є однією з найчисленніших у Європі. Станом на 2016 р., загальна кількість українців в Італії, які отримали дозвіл на проживання, становила 240,1 тис. осіб. До Італії вони прибули здебільшого в пошуках заробітку починаючи із середини 1990-х років.

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

- У країні налічують найбільшу у світі кількість модельєрів. Найвідоміші такі бренди: Gucci, Prada, Versace, Dolce & Gabbana, Giorgio Armani, Salvatore Ferragamo, Roberto Cavalli, Fendi, Valentino, Trussardi, Benetton. Сучасна Італія продовжує задавати модні тенденції для всього світу.
- Існують тисячі традиційних італійських десертів. Однак найвідоміший за кордоном – тірамісу – було створено в 1970-х роках. Назва в перекладі буквально означає (італ. Tiramisu) «підніми мене» – від слів *tira* – тягни, *mi* – мене, *su* – вгору, завдяки двом своїм інгредієнтам: каві і какао.

Запитання і завдання

1. Яке місце посідає Італія в сучасному економічному та політичному житті Європи та світу?
2. Охарактеризуйте вплив основних чинників (ЕГП, працересурсний, споживчий, природно-ресурсний потенціал) на спеціалізацію італійської економіки.
3. Визначте причини нерівномірності розселення населення та економічного розвитку Півночі й Півдня Італії.
4. Які склалися передумови для розвитку туризму як провідної сфери третинного сектору економіки в Італії?
5. Назвіть промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію Італії. Знайдіть і покажіть на карті найбільші промислові центри країни.
6. Охарактеризуйте міжнародні зв'язки України з Італією. Чим зумовлена значна за чисельністю українська діаспора в Італії?

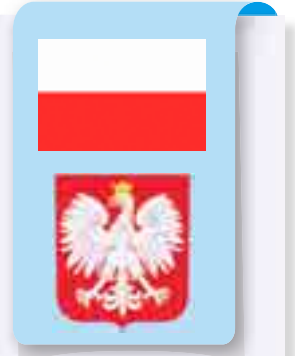
ОРІЄНТОВНА ТЕМА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кластери в Італії як домінуюча форма організації виробництва товарів і послуг.

- **Офіційна назва** – Республіка Польща
- **Столиця** – Варшава
- **Площа** – 312,7 тис. км²
- **Населення** – 38,4 млн осіб (на 2017 р.)
- **Мова** – польська
- **Форма державного правління** – республіка
- **Форма державного устрою** – унітарна держава
- **Адміністративний поділ** – 16 воєводств
- **Найбільші міста** – Варшава, Лодзь, Краків, Познань, Гданськ
- **ВВП на душу населення** – 12 316 дол. (2017 р.)

ПРИГАДАЙТЕ

1. Який характер взаємин був властивий українсько-польським відносинам у минулі історичні часи?
2. Як ставиться офіційна Варшава до сучасних євроінтеграційних намірів України?
3. Систематизуйте інформацію про Польщу за типологічними ознаками: ФДП, ФДУ, ІЛР, рівнем економічного розвитку. Наскільки Україна та її сусід Польща подібні за цими ознаками?

• **Місце країни у світі та регіоні. ЕГП країни.** Польща – балтійська європейська держава, найбільший західний сусід України, що має вигідне «сусідське» положення, межуючи з Німеччиною, Литвою, Чехією та Словаччиною (країнами-партнерами по ЄС і НАТО) та з Білоруссю і Росією. За розмірами території Польща перебуває на 69-му місці у світі і на 9-му в Європі. На її частку припадає 1,4 % площі і 5,3 % населення Європи.

Відродження Польщі з її сучасними кордонами сталося вже після завершення Другої світової війни в

1945 р. Країна стала соціалістичною республікою, залежною від СРСР. У 1989 р. відбулися кардинальні зміни в її політичній системі, започаткований перехід до ринкової економіки. З 2000 р. вона є членом НАТО, а 2004 р. увійшла до Євросоюзу.

• **Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці.** До них належать визначні природно-ресурсний і працересурсний потенціали. Польща має значні *мінеральні ресурси*. У Верхній Сілезії розташований один із найбільших у Європі кам'яновугільний басейн. Є природний газ і нафта (Передкарпатський прогин), залізні, мідні (Нижня Сілезія), цинкові та свинцеві руди, кам'яна сіль, самородна сірка, давні гранітні кар'єри. Країна має густу *річкову систему*, яка в основному належить до басейну Балтійського моря. Найбільші річки – Вісла (завдовжки понад 1000 км) та Одра (742 км у межах Польщі), на басейни яких припадає майже 9/10 площі країни. Стік найбільших річок зарегульований. *Ліси*, що нещодавно вкривали майже всю країну, нині займають близько 30 % її площі. У їхньому складі переважають хвойні породи, здебільшого сосна, ялина, у горах – ялиця.

Трудові ресурси Польщі становлять 17,5 млн осіб (45 % населення). Робоча сила в Польщі – одна із наймолодших у Європі, оскільки майже 60 % зайнятих мають вік до 40 років. Близько 43 % осіб віком до 34 років мають вищу освіту. Стрімкий ріст польської економіки спричинив масову

міграцію працездатного населення з України та Білорусі. Зазвичай молоді люди (переважно з вищою освітою) працюють у домашніх господарствах, на будівництві й ремонті, у сільському господарстві.

- **Система розселення.** Поляки належать до західної гілки слов'ян і є нацією з тривалою історією та багатою культурою. Останнім часом населення Польщі поступово зменшується через зростання еміграції і зниження народжуваності. Після вступу до Євросоюзу велика кількість поляків емігрувала до західноєвропейських країн у пошуках роботи.

Середня *густота населення* в Польщі становить 123 особи/км². Найнижча вона на північному сході, найвища – у південних регіонах. Понад 61 % поляків живуть у містах. На території країни є 9 *міських агломерацій*, кожна з яких має близько 2 млн осіб, найбільшою з них є Верхньосілезька, що охоплює близько 800 км² і в якій мешкають понад 2,8 млн осіб.

- **Сучасний стан господарства.** Польща – одна з найрозвинутіших країн Східної Європи. У 1990-ті роки було прийнято і впроваджено в життя план економічних реформ, відомих як «*шокова терапія*», що сприяло швидкому перетворенню економіки на ринкову. Польща звела частку аграрного виробництва, промисловості і сфери послуг у ВВП до показників, властивих постіндустріальним країнам.

У **третинному секторі** провідними сферами є торгівля, транспорт, будівництво, побутові послуги. За роки реформування підвищилася роль кредитних закладів, які дедалі більше обслуговують приватний сектор. Успішно розвиваються такі види *послуг*, як іноземний туризм, готельний бізнес, громадське харчування (ресторани, кав'ярні тощо).

Сучасна Польща має порівняно розвинену *транспортну систему*. Нині вся мережа залізниць у Польщі активно модернізується, будуються сучасні гілки. Загальна довжина залізниць становить 19,2 тис. км, ними перевозять вантажі. Система автомобільних шляхів набуває європейської якості, їхня довжина сягає понад 417 тис. км. Сучасні високопропускні шосе збудовано навколо Варшави. Розвиток внутрішнього водного транспорту посприяв частковому розвантаженню залізниці. Хоч головна річка Польщі – Вісла, яка має численні навігаційні бар'єри, однак основна маса вантажопотоку, що перевозиться річковим транспортом, припадає на річку Одер. Польща має й значний торговельний морський флот. Порти Гданськ і Гдиня оброблюють близько 56 % усіх морських вантажів. Внутрішні та міжнародні авіалінії обслуговує авіакомпанія LOT.

За останні роки Польща домоглася значних успіхів у розвитку *туризму*. Країна належить до десятки найвідвідуваніших іноземними туристами країн Європи, 2016 р. її відвідали 17,4 млн туристів. Розвиток туризму став пріоритетним напрямом урядової діяльності, чому сприяють різноманітні туристичні ресурси країни: мальовнича природа, можливість займатися літніми й зимовими видами спорту, велика кількість історико-культурних пам'яток різних епох, давні

Мал. 37. Історичний центр Кракова

музичні традиції тощо. Найчастіше туристи прямують до Варшави, Кракова (мал. 37), Гданська, Щецина, батьківщини М. Коперника (1473–1543 рр.) – м. Торунь, а також до Сопота на Балтиці (з його традиційними фестивалями) й гірськолижного курорта Закопане.

Польська **промисловість**, що є основою **вторинного сектору економіки**, нині посідає чільне місце в європейському виробництві. Основну частину **електроенергії** виробляють на ТЕС (85 %), що працюють на місцевому вугіллі, лише 3 % електроенергії виробляють ГЕС, яких налічується близько 100. Нафта імпортується в основному з Росії нафтопроводом «Дружба» і переробляється в Полоцьку. Розглядається можливість імпорту нафти морським шляхом з Норвегії та країн Перської затоки.

Чорна металургія спирається на власну коксову базу, але залізна руда імпортується; великі металургійні комбінати побудовано в Кракові, Ченстохові, Щецині. На підприємствах **кольорової металургії** виробляють мідь, цинк, свинець та алюміній. **Машинобудування** різноманітне, але за європейськими мірками малопотужне. У країні виробляють трактори, електро- та тепловози, різні судна (рудовози, контейнеровози, пороми й ін.). Автомобілебудування розвивається насамперед завдяки іноземним капіталовкладенням і активному впровадженню в польське автомобілебудування таких гігантів, як General Motors Corporation, Volkswagen Group, Fiat, Ford Motor Company, Toyota Motor Corporation, Volvo, що сприяє виробництву понад 681 тис. авто (2016 р.). Налагоджене виробництво електротехнічної продукції – телефонної апаратури, комп'ютерів, побутової техніки, електродвигунів тощо. Основними центрами машинобудування є Варшава, Вроцлав, Познань, Краків та ін. За виробництвом **хімічної продукції** Польща належить до провідних європейських держав, відзначаючись потужним виробництвом фосфатних та азотних добрив, сірчаної кислоти, а також лаків та фарб, ряду продуктів побутової хімії та тонкого органічного синтезу (фармацевтичні препарати, парфумерно-косметичні вироби).

У країні історично розвинуті **швейна, шкіряно-взуттєва й текстильна промисловість** (Лодзь, Верхня Сілезія). На базі місцевого агровиробництва успішно функціонує **харчова промисловість**, яка перетворилася в одну з конкурентоспроможних ланок польського господарства. Польща славнозвісна своїми концентратами, соками, замороженими овочами і фруктами, а також кондитерськими та шоколадними виробами (мал. 38).

На **сільське господарство**, як важливу складову **первинного сектору економіки**, у Польщі припадає 2,5 % ВВП, а зайнято в ньому – до 12 % активного населення країни. **Рослинництво** дає більше $\frac{1}{2}$ сільськогосподарської продукції. Серед зернових переважають жито, ячмінь і пшениця, але значну кількість пшениці Польща імпортує. Масово вирощують картоплю, цукровий буряк, кормові культури. Польща є найбільшим у світі експортером

Мал. 38.
Логотипи польських виробників харчових продуктів

яблучних консервів і посідає одне з провідних місць у виробництві компотів, свіжозаморожених полуниці й смородини. Швидкими темпами розвивається *тваринництво*, яке спеціалізується на м'ясо-молочному скотарстві, м'ясо-сальному свинарстві й птахівництві. На півдні поширене вівчарство.

ПОМІРКУЙТЕ

1. Користуючись шкільним атласом, визначте місце розташування в Польщі: а) Верхньої Сілезії – найбільшого промислового району та найбільшої міської агломерації (із центром Катовіце); б) головних транспортних коридорів, що з'єднують Польщу з іншими країнами Європи; в) найвідоміших туристичних центрів – Кракова, Варшави, Гданська, Сопота, Зеленої-Гури, Закопаного, Бельсько-Бяли. 2. Простежте зміну природних ресурсів у країні з півночі на південь і їхній вплив на просторову організацію господарства країни.

● **Просторова організація господарства Польщі.** У Польщі виокремлюють шість економічних районів, які різняться за площею, чисельністю населення, природними умовами, ресурсним потенціалом, роллю в територіальному поділі праці (мал. 39).

Померанія розміщена на узбережжі Балтійського моря, основою її господарського комплексу є сфери діяльності, що пов'язані з морем (морський транспорт, рибальство і рибопереробка, морське суднобудування), а крім того, хімічна, лісова і деревообробна промисловість. Розвинутий тут і курортно-оздоровчий комплекс. Найбільшими промисловими центрами Померанії є *Гданськ*, *Щецин* і *Гдиня*.

У центрі країни лежить **Мазовія**, що має вигідне економіко-географічне положення, розвинуту індустрію у *Варшаві* і *Лодзі*.

Район **Мала Польща** багатий на мінеральні ресурси. Його основу складають *Краків* (один з найбільших наукових, культурних, економічних і релігійних центрів Польщі, популярне місце туризму) і *Люблін* (процвітає промисловість, особливо автомобільна, харчова та металургія, потужний транспортний вузол, є важливим туристичним центром).

Для **Сілезії** характерний інтенсивний розвиток як промисловості, так і сільського господарства. Це основна металургійна та енергетична база країни з її важливими центрами *Катовіце* і *Вроцлав*.

● Зовнішньоекономічні зв'язки.

Відносини з Україною. Особливістю географії польської зовнішньої торгівлі є її сконцентрованість на Європі. Основними статтями імпорту є нафта й нафтопродукти, прокат чорних металів і сталь, залізна руда, пшениця, бавовна; в експорті домінує продукція машинобудування та обладнання, металообробної, текстильної, хімічної й нафтохімічної промисловості, сільськогосподарська продукція та продовольство. Основними торговельними партнерами Польщі є Німеччина, Італія, США, Китай, Франція, Чехія тощо.

Мал. 39. Економічні райони Польщі

Варшава (Warszawa)

- Населення – 1,8 млн осіб; густота населення – 3400 осіб/км².
- Місто лежить на Мазовецькій низовині, на обох берегах річки Вісла.
- Перші поселення на території сучасної Варшави належать до X ст. З 1413 р. Варшава стає столицею Мазовецького князівства, після 1596 р. – столицею всієї Польщі. З 1918 р. – столиця незалежної Польської держави.
- Варшава – великий економічний і транспортний центр країни. Розвинуті машинобудування та металообробка, хімічна промисловість, поліграфічна справа, виробництво якісної сталі. Широко представлена харчова, швейна, шкіряна промисловість. Варшава є вузлом 7 залізничних та 8 шосейних доріг, функціонують 2 порти, міжнародний аеропорт ім. Фридерика Шопена, з 1995 р. діє метрополітен.
- Місто має старовинні архітектурні будинки: Королівський замок, давні укріплення – «барбакани» (XVI ст.), готичний костюл Св. Яна, монастирі та костюли XVI–XVII ст., палацово-парковий комплекс Лазенки з палацами, павільйонами, театром та англійським парком і багато ін.

Сучасне українсько-польське співробітництво характеризується динамічним поступальним розвитком, глибинними історичними та культурними зв'язками. Уже кілька років поспіль обсяги торговельно-економічного співробітництва мають стійку тенденцію до зростання. Польща залишається найбільшим торговельним партнером України в регіоні. В Україні діють близько 1800 фірм із польським капіталом. Завдяки скасуванню безвізового режиму з країнами ЄС різко збільшилася трудова міграція українців до Польщі. За даними Об'єднання українців у Польщі, кількість українців, які мешкають у Польщі, становить уже 250–500 тис., на території країни перебуває до 800 тис. українських заробітчан.

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

- Польща – найбільший у світі експортер бурштину. Здавна країна славила своїм бурштином, який понад 1000 років експортували Бурштиновим шляхом від Балтійського моря до Адріатичного узбережжя. Гданськ, місто на півночі Польщі, є відомим центром для бурштинового шопінгу.
- Одна з найдавніших у світі соляних копалень – Соляна шахта у Величці – збудована в XIII ст. Вона являє собою коридори й галереї на семи підземних рівнях, на глибинах від 57 до 198 м, загальною протяжністю понад 200 км. Її також називають «Підземним соляним собором» завдяки трьом каплицям і собору, який вирізали шахтарі в соляній горі. З 1978 р. ця шахта входить до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Запитання і завдання

1. Визначте переваги економіко-географічного положення Польщі.
2. Оцініть вплив основних чинників (вигідного географічного положення, природних і трудових ресурсів, споживчого, екологічного) на інтеграцію Польщі до економіки Євросоюзу.
3. Охарактеризуйте сучасну секторальну модель господарства Польщі. Наведіть аргументи, що визначають Польщу як економічно розвинену країну з постіндустріальною структурою економіки.

4. Назвіть провідні сфери міжнародної спеціалізації Польщі. Знайдіть і покажіть на карті найбільші промислові центри.
5. Із чим пов'язано вибір Польщі як місця навчання студентської молоді та працевлаштування українських заробітчан? Чи відомі вам особисто подібні факти з кола родичів або знайомих?

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 2

Тема: Розроблення картосхеми просторової організації економіки країни (за вибором)

Мета: узагальнити знання про складові економіки європейських країн та чинники розміщення виробництва і фінансів, формувати вміння визначати змістове наповнення картосхеми просторової організації структури господарства за видами діяльності; розвивати картографічні компетенції та вміння обґрунтовувати залежність просторового каркаса господарства від типу економіки й рівня розвитку країни.

Завдання:

1. Пригадайте існуючі форми просторової організації виробництва:

- точкові (промисловий пункт, промисловий центр, транспортний пункт, фінансовий центр);
- вузлові (промисловий вузол і промислова агломерація, транспортний вузол);
- ареальні (сільськогосподарські зони, гірничодобувні басейни, лісопромислові райони, курортні зони);
- регіональні (адміністративні одиниці – провінції, департаменти, землі, воєводства тощо; економічні райони).

2. Повторіть сутність поняття «чинники розміщення виробництва» та їхні види (сировинний, споживчий, паливно-енергетичний, водний, транспортний, науково-технічного прогресу (або наукоємності виробництва), трудових ресурсів, екологічний тощо).

3. Для обраного варіанта дослідження (одна з країн Європи) за тематичними картами атласу визначте спосіб картографічного зображення:

Сектор економіки	Параметр характеристики просторової організації економіки країни	Спосіб картографічного зображення
Первинний	Межі сільськогосподарських зон	Спосіб ареалів
	Родовища та басейни видобування мінеральних ресурсів (паливних, рудних та нерудних)	
	Райони лісозаготівлі	
Вторинний	Найпотужніші електростанції (ГЕС, ТЕС, АЕС, альтернативні джерела енергії)	
	Найбільші промислові центри та їхня промислова спеціалізація	Локалізовані діаграми
Третинний	Головні транспортні вузли (залізничні, порти, аеропорти)	
	Найважливіші фінансові центри	
	Курортні та рекреаційні зони	

4. Оформіть контурну карту за результатами проведеного аналізу карт атласу та вибору параметрів характеристики просторової організації економіки країни і способів їх картографічного зображення.

5. Зробіть висновки про залежність просторового каркаса господарства від типу економіки, рівня розвитку країни та чинників розміщення в її межах виробництва.

- **Офіційна назва** – Республіка Білорусь
- **Столиця** – Мінськ
- **Площа** – 207,6 тис. км²
- **Населення** – 9,5 млн осіб (на 2017 р.)
- **Мови** – білоруська, російська
- **Форма державного правління** – республіка
- **Форма державного устрою** – унітарна держава
- **Адміністративний поділ** – 6 областей
- **Найбільші міста** – Мінськ, Гомель, Могильов, Вітебськ
- **ВВП на душу населення** – 5143 дол. (2017 р.)

ПРИГАДАЙТЕ

1. Що спільного між Україною і Білоруссю в історичному минулому та рисах географічного положення?
2. У чому полягають особливості сучасного суспільно-політичного життя в Білорусі?
3. Яке ставлення в Білорусі до євроінтеграційних процесів своєї країни?
4. Яку роль відіграє офіційний Мінськ у вирішенні конфлікту на Сході України?

• **Місце країни у світі та регіоні. ЕГП країни.** Країна займає компактну територію на сході Європи, у басейнах річок Німан і Західний Буг. Білорусь межує на сході з Росією, на півночі та північному сході – з Латвією та Литвою, на заході – з Польщею, а на півдні – з Україною. Білорусь – північний сусід України та колишня радянська республіка, що не має виходу до моря. За площею вона порівнянна з такими європейськими країнами, як Велика Британія і Румунія, за чисельністю населення – як Швеція, Угорщина і Австрія.

Пращури білорусів оселилися на цій території близько 1500 років тому. За різних часів Білорусь входила до складу Київської Русі, Великого князівства Литовського, Польщі, Росії. У листопаді 1917 р. тут була проголошена радянська влада, що проіснувала до 1991 р. Після розпаду Радянського Союзу Білорусь одержала незалежність. Мінськ став штаб-квартирою Співдружності Незалежних Держав.

• **Основні чинники розвитку.** Білорусь дуже збіднена на мінерально-сировинну базу, однак має кваліфіковані трудові ресурси. Надра країни містять лише нерудні *мінеральні ресурси*: кам'яну та калійну сіль, фосфорити, торф, сировину для виробництва будівельних матеріалів (кварцові піски, гончарні глини, цементна сировина). Головними *річками* країни є Дніпро та його притоки (Прип'ять, Сож і Березіна), Західна Двіна, Німан і Західний Буг. У країні налічують понад 10 тис. озер, а Полісся є найбільшим у Європі районом *боліт* і заболочених земель (1/3 площі країни). *Ліси* вкривають близько 43 % території країни, з домінуванням хвойних порід.

Геоекологічне положення Білорусі ускладнюється наслідками аварії Чорнобильської АЕС в 1986 р., коли особливо постраждали південно-східні

області. Ці наслідки й досі позначаються на здоров'ї місцевого населення і відлякують потенційних туристів від країни.

У Білорусі посилюються процеси депопуляції, що призводять до зниження *працересурсного потенціалу*. Нині до трудових ресурсів належать 4,3 млн осіб (45 % від населення країни). Частка зайнятих у сільському господарстві, будівництві, промисловості зменшується, хоча і залишається підвищеною (у сільському господарстві – 10 %, у промисловості – 23 %), а питома вага працюючих у сфері послуг поступово збільшилася до 67 %. Трудові ресурси країни відзначаються високою кваліфікацією, оскільки в Білорусі чисельність студентів до чисельності населення у відповідному віці становить аж 91 %. Тому висока освіченість білорусів і наявна ефективна система підготовки кваліфікованих кадрів є однією з надважливих конкурентних переваг країни.

Серед природних багатств Білорусі особливе економічне значення мають *рекреаційні ресурси* (мінеральні води, лікувальні грязі, клімат тощо), але використовуються вони ще не повною мірою.

● **Система розселення.** Білорусь, як і інші слов'янські країни, переживає істотне зниження чисельності населення. Через значне перевищення смертності над народжуваністю природний приріст уже чимало років є від'ємним.

Населення розміщується територією країни вкрай нерівномірно: найзаселенішою є середня смуга країни, малонаселені північні райони та заболочене Полісся. Загалом *середня густина населення* становить 46 осіб/км². Останніми десятиліттями кількість містян швидко збільшується, і нині в містах мешкає вже 77 % населення. Найбільші міста: Мінськ (1,9 млн осіб), Гомель (535 тис.), Могильов (380 тис.), Вітебськ (377 тис.) та ін. У сільському розселенні переважають середні села. Із 2005 р. в країні існують такі поселення нового типу, як *агромістечка*, у яких умови життя максимально наближені до міських.

● **Сучасний стан господарства. Економічна політика** Білорусі спрямована на конверсію оборонної промисловості та створення ринкової економіки з потужним державним сектором. Більшість підприємств залишається в державній власності, а процесу приватизації підлягли лише підприємства торгівлі та сфери послуг. Держава продовжує сплачувати субсидії сільськогосподарському сектору й зберігає контроль за цінами.

Промисловість залишається важливою сферою діяльності господарства, у якій виробляється 40 % сучасного ВВП. У країні широко видобувають калійну сіль, торф, природні будівельні матеріали. Майже всю *електроенергію* (99 %) виробляють на ТЕС. Нафту й природний газ імпортують з Росії, оскільки власний видобуток мізерний. Основним виробництвом обробної промисловості є *машинобудування*. Білорусь виробляє вантажні автомобілі (мал. 40) і автопоїзди, надважкі самоскиди для гірничодобувної промисловості, трактори, бульдозери, сільськогосподарську техніку, побутову техніку на національних автогігантах «БелАЗ», «МАЗ», «БААЗ». Найбільші машинобудівні центри – Мінськ, Жодіно, Гомель. *Хімічна промисловість* ви-

Мал. 40. Кар'єрний самоскид заводу «БелАЗ» – один із найбільших у світі

робляє синтетичне волокно, органічні кислоти, лаки й фарби тощо. Потужне виробництво добрив створене на базі місцевих калійних солей. Традиційною для Білорусі є *текстильна промисловість* (виробництво лляних, вовняних, шовкових і бавовняних тканин), масово виробляють килимові вироби, штучне хутро й взуття.

Білорусь вирізняється продуктивністю *сільського господарства* і є важливим експортером продовольства. Нині аграрне виробництво спеціалізується на скотарстві, свинарстві, льонарстві й картоплярстві. *Тваринництво* дає $\frac{3}{4}$ усієї агропродукції, здебільшого поширене молочно-м'ясне скотарство. Білорусь є великим постачальником м'яса та молока. Навколо великих міст розвинуті свинарство й птахівництво. Основними *рослинними культурами* є жито, ячмінь, пшениця, льон-довгунець, цукровий буряк, бобові. Повсюдно у великій кількості вирощують картоплю й овочі.

Сфера послуг поступово стає визначальною в білоруській економіці, і 2016 р. на неї припадало вже 52 % ВВП. Найбільша частка ВВП припадає на торгівлю і громадське харчування, транспорт, освіту, фізичну культуру, страхування тощо.

У країні розвинені залізничний, автомобільний і трубопровідний види *транспорту*, які обслуговують внутрішні та зовнішні зв'язки країни. Білоруська залізниця здійснює близько 75 % усіх перевезень вантажів у країні і понад 50 % пасажирських. Протяжність залізниць – 5,5 тис. км. Розвинений автомобільний транспорт, річковий флот здійснює перевезення, переважно в басейні Дніпра. Повітряний транспорт розвинений відносно слабо, найбільший аеропорт діє неподалік Мінська. За радянські роки було збудовано широку мережу трубопроводів, зокрема нафтопроводів (1,52 тис. км) і газопроводів (5,3 тис. км), транзитні функції яких нині відіграють винятково важливу роль для економіки Білорусі.

ПОМІРКУЙТЕ

1. Користуючись шкільним атласом, визначте особливості пролягання головних транспортних комунікацій Білорусі: а) нафтопроводу «Дружба», б) газогону «Ямал–Європа», в) «критських» транспортних коридорів № 1 (Гданськ–Москва), № 2 (Берлін–Москва) та № 9 (Балтійське море – Чорне море). 2. Як впливає транзитне географічне положення Білорусі на її участь у МПП?

Міжнародний *туризм* у країні не набув широкого розвитку через слабо-розвинену туристичну інфраструктуру, а також радіоактивне забруднення близько $\frac{1}{5}$ території Білорусі внаслідок Чорнобильської катастрофи, коли особливо постраждали Гомельська та Могилевська області, що відлякує іноземних туристів. У 2016 р. до Білорусі приїхало всього 860 тис. туристів.

Мал. 41. Зубри в заповіднику «Біловезька Пуща»

Утім країна має унікальні природні рекреаційні об'єкти: природні ландшафти і мальовничі озера; історичні й архітектурні пам'ятки (меморіал Другої світової війни – Брестська фортеця, меморіальний комплекс «Хатинь», середньовічні замки в містах Мир і Ліда). На території Білорусі розміщена більша частина заповідника «Біловезька Пуща», у якому охороняють популяцію зубрів (мал. 41).

- Населення – 1,97 млн осіб; густина населення – 5660 осіб/км².
- Місто лежить на схилі Мінської височини, на березі ріки Свіслоч (басейн Дніпра).
- Відомий з 1067 р. під назвою Менеськ. Із XIV ст. перебуває у складі Литви і Польщі, а з 1793 р. – Російської імперії. У 1919 р. Мінськ стає столицею радянської Білорусі, а з 1991 р. – незалежної Білорусі.
- Мінськ – найбільший економічний і транспортний центр Білорусі. Розвинуті машинобудування (автомобілебудування, електроніка, побутова техніка), харчова, легка, поліграфічна промисловість, діє єдиний у Білорусі метрополітен, а також залізничний вокзал і міжнародний аеропорт.
- У Мінську чимало визначних історичних місць і пам'яток архітектури, зокрема Троїцьке передмістя (XV–XVII ст.), собор Св. апостолів Петра і Павла (1610–20), кафедральний собор Діви Марії (1700–10), костюл Св. Сімеона і Олени (1905–10) та ін.

Мінськ (Minsk)

• **Просторова організація господарства Білорусі.** Природні ресурси, історія розвитку, господарська спеціалізація областей Білорусі дуже різняться. Головний економічний центр країни – місто *Мінськ*, у якому виробляють більше чверті ВВП країни, це важливий науково-освітній і культурний центр Білорусі (мал. 42).

Щодо розміщення інших промислових центрів по території Білорусі, то характерною його особливістю є відносно рівномірний розподіл промисловості переважно в центральній і східній частинах країни, у таких великих містах, як *Гомель* (100 промислових підприємств переважно машинобудування та металообробки), *Могильов* (хімічна і нафтохімічна промисловість, машинобудування і металообробка, харчова і легка промисловість) і *Вітебськ* (розвинуті машинобудування, електронна, хімічна, деревообробна промисловість, великий центр трикотажу і килимових виробів). На заході країни підвищена питома маса агровиробництва.

• **Зовнішньоекономічні зв'язки.** **Відносини з Україною.** Білорусь підтримує зовнішньоекономічні зв'язки зі 170 країнами світу. В основі експорту – продукція легкої промисловості, тракторо- та автомобілебудування; імпортує – енергоносії, машини, устаткування, транспортні засоби, продукцію хімічної промисловості. Головними торговельними партнерами Білорусі традиційно є Росія, Німеччина, Україна, Латвія.

Українсько-білоруським відносинам притаманні стабільність, взаємна зацікавленість у нарощуванні співробітництва, насампе-

Мал. 42. Области Білорусі

ред – торговельно-економічного, що зумовлено географічною близькістю, високим рівнем виробничих і науково-технічних зв'язків практично в усіх сферах діяльності. Товарообіг між двома країнами становить близько 3,6 млрд дол. (2016 р.). Постійною є взаємодія України з Білоруссю в гуманітарній сфері, до чого спонукають історичні традиції, близькість культур, суміжність територій, проживання в Білорусі 237 тис. українців, а в Україні близько 275 тис. білорусів. Білорусь із 2014 р. бере активну участь у вирішенні військово-політичного конфлікту на Сході України, надавши свій нейтральний майданчик (Мінський переговорний процес) задля мирного врегулювання ситуації на Донбасі.

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

- Білорусь – країна Європи, але не отримала членство в Раді Європи, громадяни республіки не мають права відстоювати свої інтереси в Страсбурзькому суді, до того ж країна Білорусь – єдина європейська країна, де все ще застосовують смертну кару.
- Білорусь – країна стартапів. Саме тут були створені ігри World of Tanks, мобільний месенджер Viber, додаток Msqrd й багато іншого. Білоруський Парк високих технологій іноді називають «Кремніевою долиною Східної Європи».

Запитання і завдання

1. Визначте риси ЕГП Білорусі та їхній вплив на зовнішньополітичне й зовнішньоекономічне життя країни.
2. Охарактеризуйте основні чинники розвитку господарства Білорусі та на їх підставі визначте місце країни в міжнародному поділі праці.
3. У чому полягає особливість розселення населення в Білорусі? До якого типу населених пунктів варто включати агромістечка, що почали розбудовуватися в країні з 2005 р.? Чи доцільно це явище розглядати як прояв субурбанізації?
4. Які зміни відбуваються в структурі економіки Білорусі? Покажіть на карті найбільші промислові центри та промислові райони країни.
5. Назвіть характерні риси просторової організації господарства Білорусі.
6. Які тенденції мають сучасні українсько-білоруські відносини?

§ 13. РОСІЯ

- **Офіційна назва** – Російська Федерація
- **Столиця** – Москва
- **Площа** – 17 млн км²
- **Населення** – 142,2 млн осіб (на 2017 р.)
- **Мова** – російська
- **Форма державного правління** – президентсько-парламентська республіка
- **Форма державного устрою** – федеративна держава
- **Адміністративний поділ** – 21 республіка, 9 країв, 46 областей, 2 міста федерального значення, 4 автономних округи й 1 автономна область
- **Найбільші міста** – Москва, Санкт-Петербург, Новосибірськ, Єкатеринбург, Нижній Новгород, Казань
- **ВВП на душу населення** – 8447 дол. (2017 р.)

● Загальні відомості та ЕГП країни.

Росія – найбільша за площею країна світу, яка на 25 % території розміщена в Європі, решта – в Азії (Сибір і Дальній Схід). Вона тягнеться в широтному напрямку на 9 тис. км (11 часових поясів). Територія Росії обмежена здебільшого морськими кордонами: понад $\frac{2}{3}$ її кордонів є морськими й лише $\frac{1}{3}$ – суходільними.

Слов'янські держави у Східній Європі відомі ще з IX ст., однак лише в XIV ст. почалося об'єднання руських земель навколо Москви. Поступово землі на захід, південь та на схід від столиці ставали складовими імперії, яка воювала із сусідами (шведами, турками тощо), зміцнюючи свою могутність. Наприкінці грудня 1922 р. утворився Радянський Союз, до складу якого первісно увійшли Росія, Україна, Білорусь і Закавказька республіка. У кінці 1992 р. СРСР перестав існувати, Російська Федерація стала найбільшою суверенною державою у світі.

Росія – президентсько-парламентська республіка на чолі з президентом, який відповідає за діяльність уряду та є верховним головнокомандувачем, йому підпорядковуються силові міністерства та спецслужби. Законодавча влада здійснюється двопалатними федеральними зборами.

● **Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці.** Надра країни є «геологічною коморою» світового значення, де наявні величезні поклади *мінеральних ресурсів*:

- ▶ паливних ресурсів: вугілля (Кузнецький, Печорський, Іркутський, Південно-Якутський кам'яновугільні та Кансько-Ачинський і Підмосковний буровугільні басейни); нафти й газу (Волго-Уральський, Західносибірський, Північнокавказький); торфу (Центральна Росія), горючих сланців (Поволжя) й урану;
- ▶ рудних ресурсів: залізних руд – на Уралі, в Сибіру, КМА (Курська магнітна аномалія); марганцевих руд – на Уралі та Сибіру; кольорових металів (мідних, поліметалевих, олов'яних, алюмінієвих (боксити), дорогоцінних, рідкісних і рідкоземельних) – на Уралі та в Західному Сибіру;
- ▶ нерудних ресурсів: калійної та кам'яної солі, фосфоритів, апатитів, сірки, азбесту, алмазів, різноманітних будівельних матеріалів тощо.

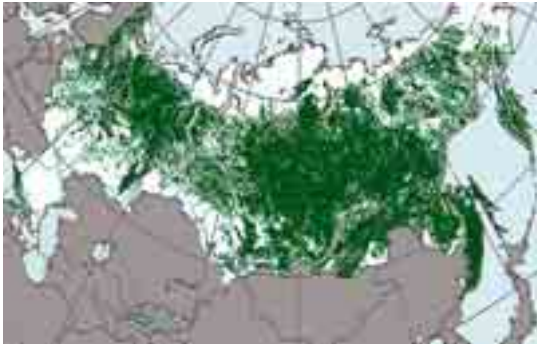
У Росії налічують близько 120 тисяч *річок* (завдовжки понад 10 км). Найбільші з них – Об, Єнісей, Лена, Північна Двіна, Печора, Індигірка, Колима, що впадають у Північний Льодовитий океан. Найповноводніша – Єнісей (585 км³/рік), а найдовша – Об (5410 км). До басейну Тихого океану належать Амур, Анадир тощо, Атлантичного – Дон, Кубань, Нева тощо. Волга – найдовша річка Європи (3694 км) – впадає у Каспій. У Росії налічують близько 2 млн *озер*. Байкал – найглибше у світі озеро (максимальна глибина – 1620 м, містить понад 20 % усіх запасів прісної води на поверхні Землі). Значна частина острівної Арктики охоплена льодовиками, а величезні території Західного Сибіру – *болотами*. *Лісистість* території Росії – 49 % ($\frac{1}{5}$ частина лісів світу і $\frac{1}{2}$ хвойних лісів). Лише половина площі лісів країни доступна для експлуатації (мал. 43).

ПРИГАДАЙТЕ

1. До складу яких частин світу належить Росія?
2. З якими країнами межує Росія суходолом? Наскільки справедливо стверджувати, що найбільша за площею у світі держава має найбільшу кількість сусідів?
3. Яку роль відіграє Росія в сучасному політичному житті світу та Європи?

Мал. 43. Поширення лісів територією Росії

Природні *рекреаційні ресурси* (моря, річки, озера, мінеральні води, мальовничі ландшафти) дуже різноманітні. Однак суворі кліматичні умови, невирішені екологічні проблеми, відсталість інфраструктури значно знижують можливості їх повноцінного використання.

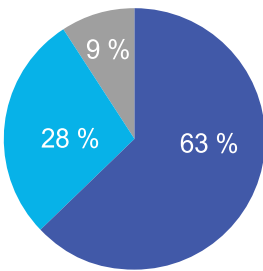
Через загальне скорочення населення країни скорочуються і *трудові ресурси*, особливо швидко це відбувається у виробничій сфері. Це пов'язано як з переходом частини економічно активного населення в невиробничу сферу (мал. 44), так і зі зростанням безробіття.

Більше половини працівників виробничої сфери належать до робітників некваліфікованої праці.

● **Населення.** У Росії складна демографічна ситуація. Тривалий час панує від'ємний природний приріст населення (-0,08 % у 2016 р.), за низької народжуваності й підвищеної смертності; чисельність населення з 1990 р. постійно зменшується.

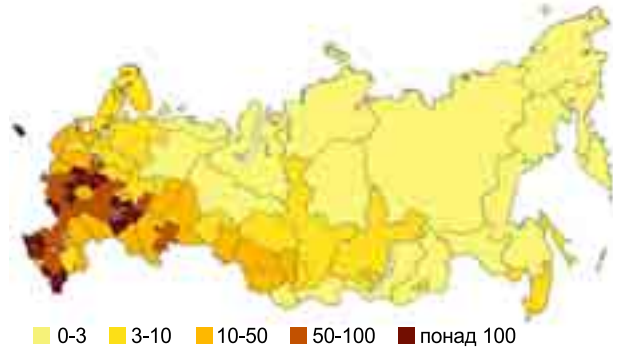
Росія – багатонаціональна держава, на території якої мешкають понад 200 народностей, серед яких переважають етнічні росіяни. Найбільшими за чисельністю етнічними групами є татари, українці, чуваші, башкири, білоруси, мордвини, чеченці, вірмени тощо. У Росії проживає найбільша у світі *українська діаспора* (близько 7 млн українців). Найбільше українців проживає в Москві, Санкт-Петербурзі, Приамур'ї, Приморському краї, Тюменській області, а також на Кубані, куди за часів Катерини II переселено українських козаків. Значна частина українців у Росії є не просто тимчасові працівники на заробітках, вони обіймають вагомі посади в урядових структурах, у нафтогазовому та фінансовому секторах.

Зважаючи на природні особливості, населення в країні розміщене вкрай нерівномірно. *Середня густина населення* становить усього 9 осіб/км², а в Сибіру мешкає менше 25 % населення країни (мал. 45).

■ Сфера послуг
 ■ Промисловість
 ■ Сільське господарство

Мал. 44. Розподіл трудових ресурсів Росії за секторами економіки (2016 р.)

Мал. 45. Густина населення по території Росії (осіб/км²)

Рівень урбанізації досяг 74 % і кількість міського населення продовжує зростати. Нині в країні налічують понад 1 тис. міст і більше 2 тис. селищ міського типу. Переважна кількість міського населення мешкає у великих містах (табл. 1), найбільші з яких об'єднуються в агломерації (Московська, Петербурзька, Єкатеринбурзька, Новосибірська й ін.).

Таблиця 1. Найбільші міста Росії

№	Місто	Заснування	Площа, км ²	Населення, млн осіб
1	Москва	1147 р.	1081	12,3
2	Санкт-Петербург	1703 р.	1439	5,2
3	Новосибірськ	1893 р.	506,7	1,6
4	Єкатеринбург	1723 р.	491	1,5
5	Нижній Новгород	1221 р.	411	1,2

• **Сучасний стан господарства.** Росія – індустріально-аграрна країна, у якій здійснюється перехід до соціально орієнтованої ринкової *економіки*. Частка російської економіки у світі незначна (3 % ВВП), хоча країна входить до Групи двадцяти (G-20) найбільших економік світу. Росія й досі дуже централізована держава, де монополія влади (з Москви) істотна як у політичній сфері, так і при перерозподілі економічних ресурсів країни. Власне сама столиця є найбільшим економічним регіоном країни, частка якого у ВВП Росії в 2016 р. становила 16,2 %. У країні створені численні державні монополії (*холдинги*) у більшості привабливих секторах економіки (Газпром, ВТБ, Роснафта, Сбербанк, Російські залізниці, Транснафта та ін.).

Російська *промисловість* має складну структуру, її частка у ВВП становить 33 %, на промислових підприємствах зайнято понад 27 % працівників. Росія посідає лідерські позиції у світі за видобутком природного газу (642 млрд м³ – II місце), нафти (554 млн т – II), залізної руди (101 млн т – V), вугілля (385 млн т – VI), апатитів, калійної і кам'яної солі, фосфоритів, алмазів тощо. Останнім часом зростає виробництво *електроенергії*, переважно на ТЕС (66 %). У Росії збудовані одні з найбільших у світі ГЕС Ангаро-Єнісейського та Волзького каскадів. Перша у світі АЕС була російською (Обнінська в Калузькій області, побудована 1954 р.). Нині в країні діють 10 АЕС, що виробляють 19 % електроенергії.

Металургія є базовим виробництвом Росії. Найбільшою металургійною базою країни є Урал (Магнітогорськ, Челябінськ, Нижній Тагіл), де виплавляється майже 50 % російського чавуну й сталі. Велика металургійна база сформувалася в Сибіру (Новокузнецьк) та в Центральній Росії (Липецьк, Тула). *Машинобудування* перебуває в глибокій кризі (за винятком автомобілебудування та збирання персональних комп'ютерів) через різке скорочення внутрішнього попиту і неконкурентоспроможність російської продукції на зовнішніх ринках. Центрами авіабудування є Казань, Нижній Новгород, Самара. Виробництво автомобілів зосереджено в Тольятті (АвтоВАЗ), Нижньому Новгороді (ГАЗ), Набережних Човнах (КамАЗ). Центрами російського суднобудування є Санкт-Петербург, Северодвінськ, Нижній Новгород; підприємства з випуску електронної продукції працюють у Москві, Санкт-Петербурзі, Новгороді, Володимирі тощо.

Хімічна промисловість орієнтована на зовнішній ринок і спеціалізується на виробництві мінеральних добрив, хімічних волокон, автошин,

організації тощо. *Лісовий комплекс* Росії виробляє пиломатеріали, деревні плити, фанеру, товарну целюлозу, папір, картон, меблі тощо. *Легка промисловість* – один з найстаріших видів діяльності країни, що спеціалізується на виробництві льняних, бавовняних і шовкових тканин (Іваново, Орехово-Зуєво, Москва). По всій території Росії працюють підприємства *харчової промисловості*: м'ясної, маслоробної, молочної, молочноконсервної, кондитерської промисловості, пивоваріння тощо.

У *сільському господарстві* переважає *землеробство*. Країна володіє 10 % усіх орних земель світу, більше $\frac{4}{5}$ ріллі в Росії припадає на Центральне Поволжя, Північний Кавказ, Урал і Західний Сибір. Основні агрокультури: зернові (пшениця, ячмінь, кукурудза), цукровий буряк, соняшник, картопля, льон. Здавна в Росії вирощували плодові дерева: на півночі – яблуни, вишні, груші, сливи; на півдні – до них додаються черешні, абрикоси, персики, хурма. Багато вирощують ягідних культур (смородину, агрус, малину, ожину). Основу *тваринництва* становить розведення великої рогатої худоби, свиней, а також птахівництва, оленярство.

В умовах переходу Росії до ринкової економіки зростає роль **третинного сектору**, на який припадає вже 63 % ВВП. Найбільшими його галузями стали торгівля, транспорт, фінанси, кредит і страхування, зв'язок, розвиваються туристична (зокрема, готельна) і банківська сфери, медицина, освіта тощо. Останніми десятиліттями *оптова і роздрібна торгівля* стала одним із найбільших секторів економіки Росії, 2016 р. в ній було задіяно 19 % від усіх працюючих у сфері послуг.

Транспорт Росії забезпечує зв'язки між ланками господарства й окремими її територіями. Залізничні розміщені нерівномірно (загальна довжина 87 тис. км – III місце у світі), найгустіше – в Європейській частині, їх майже немає на півночі Сибіру. Важлива транспортна артерія – Транссибірська магістраль (≈9,3 тис. км, мал. 46).

Шосейних шляхів у країні налічується 1,28 млн км, ліпші з них проходять на заході та півдні Європейської частини, тим часом у багатьох регіонах панує бездоріжжя. Морський транспорт забезпечує розвиток внутрішніх зв'язків і зовнішньоекономічну діяльність. Основні порти – на Чорному, Балтійському, Баренцовому, Білому та Японському морях. Роль річкового транспорту різко зростає на Півночі, у Сибіру й на Далекому Сході. У багатьох районах Півночі та Далекого Сходу єдиним видом

Мал. 46. Транзитні залізничні магістралі Росії

транспорту є авіація; найбільші аеропорти діють у Москві, Санкт-Петербурзі, Новосибірську, Єкатеринбурзі тощо. Найбільший авіаційний холдинг – «Аерофлот» (хаб – Шереметьєво).

Туризм у Росії активно розвивається. Туристів приваблює багата культурна спадщина і природа Росії. За останні п'ять років чисельність іноземних туристів значно зросла і 2016 р. становила 24,5 млн осіб. Більшість туристичних центрів зосереджено в Санкт-Петербурзі та Москві, велику популярність мають міста «Золотого кільця» з їхньою неповторною архітектурою та історією.

ПОМІРКУЙТЕ

1. Користуючись шкільним атласом, визначте місцеположення та найбільші райони зосередження видів виробництв Росії: а) первинної сфери економіки (вугільної, нафтової та газової промисловості); б) обробної промисловості (чорної та кольорової металургії, транспортного машинобудування, хімічної індустрії); в) туризму як складової сфери послуг. 2. Простежте залежність спеціалізації районів Росії від основних чинників розміщення виробництва і фінансів.

● **Характерні риси просторової організації господарства.** Росію поділено на 12 великих економічних районів, з огляду на природні й економічні особливості цієї великої території.

Європейська частина Росії займає 25 % території, де мешкає понад 80 % населення. Тут розміщені 12 міст-мільйонерів, більша частина великих міських агломерацій, виробляється 85 % промислової та сільськогосподарської продукції. До Європейської частини належать Центральна Росія, Північ, Північний Кавказ, Поволжя, Урал.

Основними промисловими центрами Європейської Росії є *Москва, Санкт-Петербург* (важливий економічний, науковий, туристичний і культурний центр Росії), *Нижній Новгород* (машинобудування, металообробка, інформаційні технології), *Казань* (машинобудування, хімічна промисловість), найбільший у Росії ІТ-парк і один із найбільших у Європі технопарк «Ідея», *Самара* (машинобудування), *Ростов-на-Дону* (порт п'яти морів, значний промисловий, науковий і культурний центр півдня країни), *Єкатеринбург* (головний культурний, науково-освітній і промисловий осередок Уральського району) і *Уфа* (великий транспортний і логістичний вузол).

Азійська частина Росії охоплює 75 % території, а мешкає тут усього 20 % населення. До Азійської частини належать Західний і Східний Сибір, Далекий Схід. Видобуток нафти й природного газу зосереджений у Західному Сибіру; ГЕС, кольорова металургія та лісова промисловість – у Східному Сибіру; Далекий Схід відомий видобутком золота, алмазів, виловом риби та морепродуктів. Основними промисловими центрами та вузлами є *Новосибірськ* (найбільше місто Сибіру, є великим транспортним, індустріальним та науковим центром), *Омськ* (центр ВПК, машинобудування, металургії) і *Красноярськ* (один із найважливіших транспортних і промислових вузлів).

● **Зовнішньоекономічні зв'язки. Відносини з Україною.** Після впровадження економічних санкцій у 2014 р. провідних країн світу (ЄС, США, Канади, Австралії) проти агресії з боку Російської Федерації щодо України її зовнішньоекономічна політика була переорієнтована на співпрацю з Китаєм, країнами БРИКС, СНД і Туреччиною. До них Росія масово експортує паливо, пально-мастильні та сировинні матеріали, машини й устат-

*Москва
(Moscow)*

- Населення – 12,4 млн мешканців (2017 р.); густота населення – 4830 осіб/км².
- Москва лежить у Європейській частині країни, на р. Москва.
- Уперше згадується в літописі 1147 р. З XIII ст. стала центром князівства, з другої половини XV ст. – столицею єдиної Російської держави. З перенесенням столиці Росії до Санкт-Петербурга в 1712 р. зберегла значення другої столиці. З 1918 р. після встановлення радянської влади стала столицею РРФСР, а з 1991 р. – Російської Федерації.
- Москва – найбільший економічний центр країни, тут розвинуті автомобілебудування, верстатобудування, електротехнічна промисловість, металургія, годинникові, хімічні та нафтохімічні заводи, підприємства легкої та харчової промисловості. Це великий транспортний вузол: 9 залізничних вокзалів, автошляхи, 3 річкові порти, 6 аеропортів, діє метрополітен (з 1935 р., 207 станцій).
- Історичне ядро Москви – ансамбль Московського Кремля, Червона площа, храм Василя Блаженного. Славнозвісні архітектурні комплекси монастирів (Андроникова, Донського, Свято-Данилів, Новодівочого та ін.), ансамблі садиб (Кусково, Останкіно, Царицине тощо), церкви та окремі будівлі XVII ст., житлові та громадські споруди XVIII ст. – першої половини XIX ст. у стилі класицизму.

кування, зброю, текстиль, хімікати й ін.; в імпорті переважають машини й устаткування, м'ясо, цукор, цитрусові, чай тощо.

Двосторонні відносини між *Україною* і Росією завжди будувалися на принципах рівноправного партнерства. Проте все кардинально змінилося з лютого 2014 р., коли Росія вчинила анексію Криму, розв'язала кривавий конфлікт на Сході України. Тому й українсько-російська торговельно-економічна співпраця останніми роками здійснювалася у складних умовах, що призвело до зменшення обсягів товарообігу. Якщо ще 2013 р. Росія була основним торговельним партнером України, то 2016 р. першість в експортно-імпортних операціях України посів Європейський Союз. У 2016 р. ці тенденції доповнилися двостороннім запровадженням обома країнами ембарго щодо продовольчих і промислових товарів, ускладненням транзиту територією обох країн тощо.

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

- Транссибірська залізнична магістраль (Транссиб) – найдовша залізниця у світі. Великий Сибірський Шлях, що з'єднує Москву з Владивостоком (тривалість подорожі швидкісним фірмовим потягом – понад 6 діб, протяжність 9298 км), перетинає 8 часових поясів, проходить через 87 міст і населених пунктів і долає 16 річок.
- У культурній столиці Росії – Санкт-Петербурзі – налічують 2000 бібліотек, 221 музей, 100 концертних організацій, понад 80 театрів, 80 клубів і будинків культури, 62 кінотеатри, 45 картинних галерей.

Запитання і завдання

1. Які переваги ЕГП Росії? Які риси властиві сучасному геополітичному положенню Росії?
2. Перелічіть чинники, що визначили спеціалізацію Росії в МПП. До якої категорії країн за структурою економіки належить РФ?
3. Порівняйте систему розселення населення Європейської та Азійської частин Росії. У чому полягають причини виявлених відмінностей?

4. Назвіть провідні ТНК Росії. Визначте їхню сферу спеціалізації. Покажіть на карті найбільші промислові райони Росії.
5. Які види діяльності третинного сектору економіки Росії мають пріоритетний розвиток у країні і досягли міжнародного визнання?
6. Визначте характерні риси просторової організації господарства Росії. Яку роль відіграє Москва в економічному житті країни?
7. Як відобразилися на зовнішній економічній діяльності Росії санкції ООН та Євро-союзу у зв'язку з агресією РФ проти України? Які зміни відбулися в українсько-російських зв'язках на тлі анексії Криму та конфлікту на Донбасі?

● ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

Тести з однією правильною відповіддю

1. Субрегіон Європи, у якому немає жодної монархії:
А Північний **Б** Західний **В** Східний **Г** Південний
2. До значних за площею (понад 500 тис. км²) країн Європи належить:
А Білорусь **Б** Німеччина **В** Польща **Г** Франція
3. За показником ІЛР найрозвиненішою країною Європи та світу є:
А Велика Британія **Б** Франція **В** ФРН **Г** Норвегія
4. У якій країні Європи серед мінеральних природних ресурсів виділяються запаси кам'яного та бурого вугілля, калійних солей і будівельних матеріалів?
А Італія **Б** Німеччина **В** Франція **Г** Велика Британія
5. Яка країна має значні гідроенергетичні ресурси, посідаючи в Європі III місце після Норвегії та Швейцарії?
А Франція **Б** Італія **В** Німеччина **Г** Велика Британія
6. Яка країна Європи може характеризуватися таким набором мінерально-сировинних ресурсів: кам'яне вугілля, мідна руда, бурштин?
А Франція **Б** Польща **В** Білорусь **Г** Італія
7. Країна, якій належить найбільший острів на Землі:
А Данія **Б** Росія **В** Велика Британія **Г** Франція
8. Країна Європи, що посідає I місце у світі за кількістю об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО:
А Франція **Б** Росія **В** Німеччина **Г** Італія
9. Під час шостого розширення (1 квітня 2009 р.) до блоку НАТО увійшла:
А Хорватія **Б** Чорногорія **В** Македонія **Г** Австрія

Тести на встановлення відповідності

10. Установіть відповідність між концернами ФРН та сферами їхньої спеціалізації:
А Автомобілебудування **1** Siemens, Robert Bosch
Б Авіаційна промисловість **2** Bayer, BASF
В Хімічна промисловість **3** Volkswagen, Daimler
Г Чорна металургія **4** Airbus
Д Електротехніка, електроніка

11. Установіть відповідність між країною та одиницями адміністративно-територіального устрою:
A департаменти	1 Велика Британія
Б області	2 Франція
В кантони та напівкантони	3 Польща
Г воеводства	4 Італія
Д історичні області та графства	
12. Установіть відповідність між країнами та поєднанням їх форм державного правління і устрою:
A Швеція	1 федеративна республіка
Б Італія	2 унітарна республіка
В Бельгія	3 федеративна монархія
Г Австрія	4 унітарна монархія
Д Швейцарія	

Тести з кількома правильними відповідями

13. Сухопутними сусідами Німеччини є:
A Чехія	Г Іспанія
Б Угорщина	Д Австрія
В Швеція	Е Нідерланди
14. До складу мегалополісу «Золотий банан» (або європейський «Сонячний пояс») входять агломерації:
A Іспанії	Г Нідерландів
Б Німеччини	Д Андорри
В Італії	Е Словенії
15. Які країни є членами Європейського Союзу?
A Австрія	Г Ісландія
Б Литва	Д Сербія
В Норвегія	Е Болгарія
16. Велика Британія, Польща й Данія є членами:
A НАТО	Г ЮНЕСКО
Б АСЕАН	Д ЄС
В МЕРКОСУР	Е Франкофонії

Тести з пропущеними відповідями

17. Парламент якої країни є найстарішим у світі? _____.
18. Країна з м'яким кліматом, розвинутою промисловістю, провідний виробник нафти у Європі, видобуває вугілля й газ, має важливий фінансовий центр, сільське господарство спеціалізується на тваринництві: країна _____; столиця _____; регіон _____.
19. Унітарна конституційна монархія у Європі, має значні запаси залізної руди та експортує її; виробляє та експортує автомобілі, літаки, устаткування для лісової й целюлозно-паперової промисловості, папір, лісову продукцію, рівень урбанізації становить приблизно 90 %: країна _____; столиця _____; регіон _____.
20. Східноєвропейська країна, населення якої належить до уральської мовної сім'ї, є великим виробником глинозему, автобусів, не має виходу до моря: країна _____; столиця _____; регіон _____.